

Pahan päivän varalle

Tammi

MARI KOISTINEN

MARI KOISTINEN

Pahan päivän varalle

TAMMI

HELSINKI

Kirjan kirjoittamista ovat tukeneet
Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja
Journalistisen kulttuurin edistämissäätiö JOKES.

© Mari Koistinen ja Tammi 2024

Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

ISBN 978-952-04-5585-9

Painettu EU:ssa

Sisällys

1 Miten toimimme kriiseissä?	9
Katastrofimyytit luovat väärää mielikuvia.....	11
KRIISI 1: Hurrikaani Katrinan tuhoja pahensi huono hallinto	13
Luottamus yhteiskuntaan ja naapureihin.....	16
Vapaaehtoisilla on iso rooli pelastustöissä.....	18
Kriisit eivät kohtele kaikkia samoin.....	23
Eliittipaniikki aiheuttaa ongelmia	27
KRIISI 2: Helle heikentää ikääntyneet.....	30
Suuri osa epäröi onnettomuustilanteessa	32
Harjoita mieltäsi etukäteen.....	36
Kehon hyvinvointi eli jokainen askel kannattaa.....	39

2 Huoltovarmuuden ja varautumisen historiaa	43
KRIISI 3: Ensimmäinen maailmansota toi ruokapulan.....	46
Kohti parempaa ruuan omavaraisuutta	50
KRIISI 4: Talvi- ja jatkosodassa säännösteltiin	52
Sotien jälkeen rakennettiin myös huoltovarmuutta	55
KRIISI 5: 1970-luvun öljykriisi muutti energiapolitiikka	56
Perushuoltotasosta Huoltovarmuuskeskuksen perustamiseen	58
Jatkuvuudenhallintaa, megatrendejä ja ilmastonmuutosta	60
KRIISI 6: Koronapandemia jätti jälkensä varautumisajatteluun.....	67
Maskit saivat turhan suuren huomion	70
Oppeja tuleviin kriiseihin	75

3 Varautuvat suomalaiset, varautuva yhteiskunta	81
Kotivara kehittyi sotien jälkeen	83
TIETOLAATIKKO: 72 tunnin varautumissuositus	85
Varautumissuositus tunnetaan, mutta vesi on heikko lenkki.....	86
KRIISI 7: Venäjän hyökkäys Ukrainaan.....	91
Survivalismi ja preppaus	94
Huolehdi elintärkeästä vedestä	95
Sähkökatko vaikuttaa pumppaamoihin.....	97
Lisääntyvät sateet vaarantavat veden laadun.....	99
TIETOLAATIKKO: Näin varaudut vesikatkokoon.....	102
KRIISI 8: Nokian vesikriisi sairastutti tuhansia	104
Energiaan kytkeytyy melkein kaikki.....	105
KRIISI 9: Myrskyjen aiheuttamat sähkökatkot	112
Elämää digitaalisten järjestelmien keskellä	114
Kyberhyökkäyksiä ja huijausviestejä.....	117
Varavirtalähde ja muut vinkit sähkökatkon varalta	120
TIETOLAATIKKO: Näin varaudut sähkökatkokoon.....	124

KRIISI 10: Voiko avaruusmyrsky yllättää?	125
Riittääkö ruoka, toimiiko maatalous, palveleeko kauppa?	128
Kasvipainotteisempaa kattausta tarvitaan jo nyt	130
Valikoima pienenisi, mutta ravintoa riittäisi	134
Miten kriisissä kävisi eläintuotannolle?	136
Ruokakaapin kotivara	138
TIETOLAATIKKO: Helppoa syötävää kolmeksi vuorokaudeksi	141
Terveyttä, liikennettä ja suojaa	142
TIETOLAATIKKO: Varaudu liikenteen ongelmiin	147
Saatavuushäiriöt näkyvät lääkkeissä	148
TIETOLAATIKKO: Pidä huolta terveydestäsi ja lääkekaapistasi	155
Suomi on väestönsuojien maa	156
TIETOLAATIKKO: Suojautuminen sisätiloihin	160
Varautujaesittelyssä Ilona Suppanen: ”Tärkeintä on pitää itsestään huolta”	160
Lopuksi	165
Kiitokset	167
Lähteet	168

1

Miten toimimme kriiseissä?

Olemme viime vuosina kokeneet isoja, globaalisti vaikuttavia kriisejä. Koronapandemia toi huoltovarmuuden ja varautumisen merkityksen esiin vahvasti, ja myös Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan on vaikuttanut niin mieliimme kuin tavaravirtoihin. Molemmat kriisit ovat aiheuttaneet paljon myös inhimillistä kärsimystä. Lisäksi ekokriisin vaikutukset näkyvät monin tavoin esimerkiksi kohtalokkaina hellekausina tai myrskyinä sekä muina luonnonkatastrofeina. Siksi on tarpeen miettiä, miten isojen kriisien riskiä pienennetään Suomessa ja globaalisti mutta myös sitä, miten kriiseistä voi selviytyä. Samalla on hyvä muistaa, että saatamme milloin vain kohdata arkeen vaikuttavia pieniä onnettomuuksia, joista voi syntyä oman elämämme paha päivä. Miten sekä jokaisen meistä että yhteiskunnan tulisi varautua haastaviin hetkiin?

Selvää on, että yksin emme todennäköisesti pärjää, vaan toisten apu ja tuki on tärkeää, oli sitten kyse pandemiasta tai pitkäksi venyvistä vesikatkoista. Kenties sinäkin olet osaltasi auttanut muita hädän hetkellä:

rauhoitellut vanhemmastaan eksynyttä itkevää lasta, soittanut ambulanssin tai tukenut liukkaalla kadulla kaatunutta kulkijaa. Toisten auttaminen suuremmissa ja pienemmissä onnettomuuksissa on yleistä, ja yksi hyvä esimerkki auttamisvalmiudesta on Juupajoen kunnan sähkökatko marraskuussa 2015. Lyhyessä ajassa Juupajoella Pirkanmaalla satoi yli 40 senttiä märkää, raskasta lunta, joka kaatoi ja painoi puita sähkölinjalle ja aiheutti näin sähkökatkon koko kunnassa. Suurimmassa osassa kuntaa sähköt saatiin takaisin kolmessa vuorokaudessa, mutta joissakin kylissä katkos kesti viisi vuorokautta. Sähkökatkon vuoksi myös alueella sijainneet tukiasemat lakkasivat toimimasta 2–6 tunnin kuluessa, minkä jälkeen puhelimiin ei voinut soittaa eivätkä esimerkiksi kunnan nettisivut toimineet. Tämä vaikeutti viestintää merkittävästi. Vesilaitoksen varavoimakoneen ansiosta kuntalaisille saatiin puhdasta vettä, ja vanhainkodin evakuoinnilta vältyttiin sähköyhtiön tuoman varavoimakoneen avulla. Varsinainen valtti oli silti muualla: kunnanjohtajan mukaan asukkaiden omatoiminen varautuminen ja naapuriapu olivat lopulta tärkeimpiä tekijöitä, jotka auttoivat selviytymään häiriötilanteesta. Kuntalaiset muun muassa kiersivät katsomassa, miten yksin asuvat ikäihmiset ja muut vaikeuksille alttiit naapurit pärjäisivät. Myös paikallinen kauppias sai kiitosta, sillä hankkimansa varavoimakoneen avulla hän pystyi pitämään kaupan auki ja tarjoamaan asukkaille muun ohella kännyköiden latausmahdollisuuden.

Katastrofimyytit luovat väärää mielikuvia

Juupajoen marraskuinen sähkökatko ja sen myötä yhteisössä syntynyt auttamisen halu ei ole ainutlaatuinen ilmiö vaan tyypillistä ihmisten välistä toimintaa. Luokisissa kriiseistä tehdyissä tutkimuksissa on todettu, että häiriötilanteissa ihmiset tyypillisesti auttavat ja tukevat toisiaan, olipa kyseessä luonnonmullistus tai liikenneonnettomuus. Päinvastainen uskomus, jonka mukaan meillä olisi taipumus käyttäytyä onnettomuustilanteissa järjettömästi ja itsekkäästi, elää kuitenkin sitkeästi. Tällainen itsekkyyteen nojaava ajattelu on osa niin sanottuja katastrofimyyttejä eli väärinkäsityksiä tai virheellisiä uskomuksia katastrofeista tai onnettomuustilanteista. Näihin myytteihin törmää yhä usein, vaikka tutkijat ovat jo vuosikymmenien ajan pyrkineet murtamaan niitä.

Yksi yleisimmistä myyteistä on joukkopaniikki. Tällöin ihmisten ajatellaan kokevan liioiteltua pelkoa, joka johtaa heidät käyttäytymään järjettömästi ja sosiaalisten sääntöjen vastaisesti. Toinen myytti on tuttu katastrofielokuvista: ihmiset kääntyvät toisiaan vastaan. Tämän myytin perusajatus on, että kriisitilanne tuo esiin ihmisissä olevan pahan, ja sen myötä katastrofi riistyy väkivallaksi ja ryöstelyksi. Kolmas katastrofimyytti on avuttomuus: onnettomuudesta hengissä selvinneiden ajatellaan olevan liian järkyttyneitä ja passiivisia auttaakseen edes itseään, saati muita.

Miksi kuvittelemme ihmisten toimivan katastrofeissa itsekkäästi, vaikka todellisuus näyttää olevan toisenlainen? Tietokirjailija, aktivisti Rebecca Solnit on esittänyt

kiinnostavan ajatuksen, jonka mukaan yhtenä tekijänä ovat löystyneet yhteytemme muihin. Useimmissa perinteisissä yhteiskunnissa on syvälle juurtuneita sitoumuksia ja yhteyksiä yksilöiden, perheiden ja ryhmien välillä. Yhteisön käsitteen ideaan kuuluu ajatus tietynlaisesta kiintymysverkostosta, kenties hengenheimolaisuudesta ja yhteydestä, ja jos yksilöllä ei ole yhteyttä muihin, on hän kuin maanpakolainen tai karkotettu. Moderneissa yhteiskunnissa nämä perinteiset siteet ovat väljentyneet, osittain myös kadonneet. Meillä ei ole enää ympärillämme samanlaista sukulaisten verkostoa, joka osaltaan on suojannut meitä vaaroilta, ja moni eristäytyy naapureistakin.

Kun verkostot ovat löystyneet, kuvittelemme ihmisluontoa itsekkääksi ja perustelemme sen kautta, miksi emme halua auttaa muita: ajattelemme, että koska sinä et auttaisi minua, en minäkään auta sinua. Saatamme ajatella, että toisten hyvinvointi on pois omasta hyvinvoinnistamme, ja siksi voimme keskittyä kasaamaan hyvää vain itsellemme. Tämä johtaa solidaarisuuden vähenemiseen arkisessa elämässä. Katastrofitilanteessa tämä individualistinen näkemys onneksi yleensä murtuu ja suurin osa ihmisistä haluaa auttaa toisia. Jos emme uskosi katastrofimyytteihin vaan luottaisimme toisiimme, voisimme toimia vielä paremmin. Rebecca Solnit kuvaa runollisesti, että vaikka katastrofi on tilanne, jota emme toivoisi, niin joskus se voi olla ovi sellaiseen ihmisyyteen, jota me nimenomaan toivomme. Kriisin hetkellä meistä voi paljastua ikään kuin paras versio itsestämme.

KRIISI 1 HURRIKAANI KATRINAN TUHOJA PAHENSI HUONO HALLINTO

New Orleansissa riehui elokuun lopussa vuonna 2005 harvinaisen voimakas hurrikaani Katrina, jonka seurauksena merenpinta kohosi ennätyskorkealle ja kaupungin tulvavallit pettivät. Noin 80 prosenttia kaupungista joutui vesimassojen alle. Arviot hurrikaanin aiheuttamien kuolonuhrien määrästä ovat vaihdelleet, mutta varsin luotettavana voinee pitää Yhdysvaltojen hurrikaanikeskuksen vuonna 2023 julkaistua laskelmaa, jonka mukaan menehtyneitä oli 1392. Suurin osa kuolleista oli yli 65-vuotiaita.

Jälkeenpäin monet tahot ovat saaneet runsasta kritiikkiä erilaisista epäonnistumisista hurrikaanin yhteydessä. Viranomaiset eivät reagoineet katastrofiin ajoissa eivätkä riittävän tehokkaasti. Katastrofin aikana pelastustoimet olivat riittämättömiä. Media julkaisi rajusti liioiteltuja huhuja kriisin aikana tapahtuneista väkivaltaisuuksista, mikä osaltaan hidasti myös pelastustöitä. Todellisuudessa lukuisat ihmiset pelastuivat siksi, että sukulaiset, naapurit tai tuntemattomat auttoivat heitä, mutta vielä useampi olisi voinut pelastua, jos viranomaiset olisivat toimineet toisin. Kaupunkiin myös lähetettiin aseistautuneita joukkoja paitsi pelastamaan ihmisiä myös suojelemaan omaisuutta. Tämä johti esimerkiksi siihen, että viisi poliisia ampui aseettomien ihmisten joukkoa tappaen heistä kaksi ja vahingoittaen vakavasti neljää.

New Orleansissa oli tuolloin 480 000 asukasta. Kun tiedettiin, että hurrikaani oli lähestymässä kaupunkia, sinne annettiin etukäteen evakuointimääräys. Suurin osa

kaupunkilaisista ehti paeta hurrikaanin alta, mutta monet jäivät: osa oli heikkokuntoisia vanhuksia, osalla ei ollut paikkaa, minne mennä, ja joillakuilla ei ollut rahaa lähtöön tai autoa käytössään, evakuointi kun perustui pitkälti henkilöautojen käyttöön. Evakuointimääräyksen noudattamiseen ei tarjottu riittävää tukea, jolloin monet haavoittuneessa asemassa olleet joutuivat jäämään kaupunkiin.

Osa ihmisistä suojautui koteihinsa, mutta kaupunkiin oli myös perustettu väestönsuojia. Näistä suurin oli sittemmin surullisenkuuluisaksi tullut Superdome-jalkapallostadion, jonne kerääntyi hurrikaania edeltävänä päivänä 28. elokuuta 10 000–15 000 ihmistä. Iskiessään kaupunkiin seuraavana päivänä Katrina vahingoitti merkittävästi myös stadionia: sen ilmastointi hajosi, sähkötkatkesivat ja putkistot menivät rikki. Stadionin lämpötila nousi, ja sinne alkoi valua vettä. Kun stadionille ei myöskään ollut varattu riittävästi vettä, ruokaa, lääkkeitä tai muita tarvikkeita, ihmisten saamia vammoja ei voitu hoitaa kunnolla, ja nälän ja janon pahetessa olot kävivät tukaliksi. Tilanne heikkeni entisestään, kun stadionille siirrettiin muualle jumiin jääneitä ja sen ihmismäärä kasvoi 30 000:een. Asiaa eivät auttaneet huhut, joiden mukaan stadionilla muun muassa riehuttiin väkivaltaisesti: median mukaan stadionilla ja muualla kaupungissa tapahtui sekä murhia että raiskauksia. Myöhemmin todettiin, ettei stadionilla tapettu eikä raiskattu ketään, ja ylipäätään huhut väkivallasta ja ryöstelystä kaupungissa olivat rankasti liioiteltuja. Stadionilla menehtynoina päivinä kuusi ihmistä, joista neljä kuoli sairauskohtaukseen, yksi huumeiden yliannostukseen ja yksi

teki itsemurhan. Stadion määrättiin evakuoitavaksi 30. elokuuta, mutta viimeisin suuri ryhmä evakuoitiin vasta 3. syyskuuta.

Katrinaa kuvataan katastrofiksi, joka alkoi luonnonvoimista mutta jota ihmiset pahensivat ja jonka aikana hallitus epäonnistui kansalaisten auttamisessa. Erityisesti katastrofista kärsivät ne, jotka olivat alun perinkin heikommassa asemassa, kuten köyhät. Samalla Katrina tuntuu kertovan myös siitä, että katastrofin keskellä on liiankin helppoa uskoa huhuihin väkivaltaisuuksista ja ryöstelystä. Vaikeampaa on uskoa ihmisten haluun auttaa toisiaan, vaikka Katrinankin keskellä moni pelastautui toisten ansiosta.

Katrinan tuhoista kärsi ihmisten lisäksi ympäristö, eli se on esimerkki niin sanotusta natech-onnettomuudesta. Lyhenne tulee sanoista *natural hazards triggering technological accidents*. Tällaisessa onnettomuudessa luonnonilmiön, kuten tulvan, salamaniskun tai lämpötilan yllättävän laskun myötä ympäristöön joutuu myrkyllisiä tai vaarallisia aineita. Natech-katastrofien määrä lisääntyy, kun ilmastokriisi aiheuttaa yhä enemmän sään ääri-ilmiöitä. Samalla kasvaa väestön määrä luonnonkatastrofeille alttiilla alueilla, kuten myös teknologisen ympäristön eli esimerkiksi erilaisia vaarallisia aineita käyttävien laitosten määrä. Katrina aiheutti öljyvuodon, joka tuolloin oli Yhdysvalloissa pahin öljyonnettomuus vuonna 1989 Alaskassa tapahtuneen Exxon Valdez -öljytankkerionnettomuuden jälkeen. Hurrikaanin myötä öljy saastutti mittavasti maaperää ja vesistöjä New Orleansissa.

Luottamus yhteiskuntaan ja naapureihin

Ruotsalainen tietokirjailija Herman Geijer toteaa kirjassaan *Kriisit, katastrofit ja maailmanlopun*, että kun kohtaamme yhteisen uhan, rajat omien ja toisten tarpeiden välillä muuttuvat häilyviksi. Tähän kiteytyy toisten ihmisten merkitys kriisitilanteissa. Oleellinen teko varautumisessa onkin tuntea omat naapurinsa. Tällöin häiriötilanteessa on helppo ottaa yhteyttä yhteen tai useampaan lähellä asuvaan, jolloin voidaan vaihtaa tietoja ja vaikkapa ruokaa mutta myös luoda turvallisuudentunnetta. Odottamattomissa tilanteissa käännyimme toistemme puoleen, jotta saamme tukea, vahvistusta tapahtumille ja tunteillemme ja voimme käsitellä tapahtunutta. Aktiivinen yhdessä tekeminen auttaa karkottamaan tarpeetonta huolestumista.

Kriisistä selviytymisen kannalta yksi tärkeimmistä tekijöistä on se, että lähistöllä on ihmisiä, jotka välittävät. Lähimpänä meitä olevat tuovat turvaa, vaikkamme olisi heitä aiemmin tunteneetkaan. Korona-aikaan moni ilmoitti olevansa valmis käymään esimerkiksi ostoksilla jonkun naapurissa asuvan puolesta, mikäli sairastaminen tai tartunnan pelko esti omat asiointit. Omanlaisensa pieni ilmiö oli koronakeväänä 2020 se, kun ihmiset eri puolilla maailmaa laittoivat nalleja ja muita pehmoeläimiä ikkunoihinsa. Sosiaalisessa mediassa levinneen haasteen ensisijainen tarkoitus oli piristää lapsia, jotka saivat bongailta ulkona kulkiessaan pehmoeläimiä, mutta samalla nallet toivat iloa myös aikuisille: nalleikkunat rakensivat yhteenkuuluvuuden tunnetta ventovierai-

denkin kanssa ja viestivät, että kaikki olivat samassa veneessä.

Lähellä asuvien kanssa voi tietysti viritellä yhteistyötä jo ennen kuin mitään tapahtuu. Puhuin erällä lounaalla kavereiden kanssa siitä, millaista varustelua kenenkin kotoa löytyy. Minä kerroin omistavani paristoradion, jollaista ystäväni perheellä ei ollut. Heidän taloudestaan taas löytyi retkikeitin ja runsain mitoin säilykkeitä. Jos siis jokin tiukka kriisi iskisi, voisimme kenties yhdistää voimamme ja varustemme. Tämä oli huumorisävytteistä jutustelua, mutta silti siinä oli oma vakavampi viisautensa. Lähialueen ihmisten tunteminen auttaa vähintään henkisesti, sillä se valaa luottamusta siihen, että jos jotain käy, en ole yksin. Naapureiden kesken voidaan esimerkiksi pitkän sähkökatkon aikana kokoontua ja kartoittaa tilanne sekä sopia, onko syytä vaikkapa kiertää kyselemässä asunnoissa, tarvitsevatko vanhukset tai liikuntarajoitteiset apua.

Ketään ei tietenkään voi velvoittaa tutustumaan naapureihinsa, ja ihmisten yksityisyyttä on syytä kunnioittaa. Mutta jos suinkin kykenee, on hyväksi tervehtiä naapureita, tarjota apua raskasta taakkaa kantavalle tai jutustella muutama sana pihalla. Naapurilta voi löytyä lainattava porakone, ja kenties sinä voit vastapalveluksena ulkoiluttaa hänen koiraansa. Kannattaa myös tutustua taloyhtiön, kaupunginosan tai kylän Facebook-ryhmään tai muuhun alueen epäviralliseen tiedotuskanavaan, jos sellainen löytyy. Sen kautta voi osallistua ilmoittamalla löytämästään avainnippusta, kiittämällä aktiivisia kanssaihmiä roskien keräämisestä tai jakamalla kuvan

ilahduttaneesta lumiukosta. Valvontakameroiden sijaan on siis paljon järkevämpää panostaa oman elinpiirin sosiaalisuuteen ja yhteistoimintaan. Tai kuten kirjoittaja Auli Viitala muotoilee kirjassaan *Elämäni kansalaisena*: ”Sanon vain sen, että jos haluaa turvallisen yhteiskunnan, kannattaa panostaa oikeudenmukaisuuteen eikä kotinsa hälytysjärjestelmään.” Tämä on tärkeä havainto: kun oletat, että ihmiset ovat reiluja, on suurempi mahdollisuus, että he todella käyttäytyvät sinua kohtaan reilusti. Yksi hyvä keino tutustua lähialueen reiluihin ihmisiin ovat erilaiset järjestöt, olipa kyseessä jalkapalloseura, kyläyhdistys tai eläkeläisjärjestö. Yhdistyksissä voi sitä paitsi oppia järjestäytyneitä toimintaa. Siitä on hyötyä kriisienkin hetkellä, kun on voitava tehokkaasti päättää, kuka tekee, mitä ja miten.

Vapaaehtoisilla on iso rooli pelastustöissä

Suomalaisten yhdistysaktiivisuus näkyy vapaaehtoisessa pelastustoiminnassa. Suurin osa pelastustoimiin osallistuvista on vapaaehtoisia, ja Suomessa esimerkiksi vapaapalokunnat ja Suomen Punaisen Ristin SPR:n vapaaehtoiset toimivat viranomaisten apuna. SPR muun muassa koordinoi Vapaaehtoisten pelastuspalvelun eli Vapepan toimintaa. Vapepaan kuuluu SPR:n lisäksi yli viisikymmentä järjestöä tai muuta yhteistyötahoa, ja se toimii tilanteissa, joissa tarvitaan paljon auttajia. Suurin osa Vapepan hälytystehtävistä on kadonneen henkilön

etsintöjä, mutta Vapepan kautta järjestöjen jäseniä voidaan hälyttää apuun muun muassa tulipaloihin, ympäristöonnettomuuksiin, tulviin ja evakuointitehtäviin. Vuosittain verkoston hälytysryhmät avustavat noin 400 tehtävässä. Vapepassa on mukana noin 11000 vapaaehtoista, ja toimintaan pääsee mukaan ottamalla yhteyttä omalla alueella toimivaan järjestöön, joka kuuluu Vapepaan, tai osallistumalla jollekin peruskurssille. Kurseilla koulutetaan osajia esimerkiksi henkisen tuen tehtäviin, ensihuoltoon, pelastuskoiran ohjaajiksi, meripelastajiksi, maastoetsijöiksi, öljyntorjujiksi tai muonittajiksi.

Suomalaisten auttamisinto näkyy vapaaehtoistyön lisäksi kyselyissä. Pelastusalan keskusjärjestö kysyi vuonna 2021 kansalaisilta, osallistuisivatko he vapaaehtoistehtäviin, jos yhteiskuntaa kohtaisi vakava kriisi tai häiriötilanne. Yli puolet vastaajista sanoi, että ryhtyisi vapaaehtoistehtäviin oma-aloitteisesti, ja vielä useampi silloin, jos pyytäjänä olisi avustusjärjestö. Viranomaisen pyyntö saisi jo kolme neljästä auttajaksi. Jokaisella on tietysti velvollisuus auttaa, jos joku tarvitsee apua. Suuremmissa kriiseissä myös kaupunginosaryhmät tai paikalliset järjestöt saattavat olla avustustyön kannalta merkittäviä.

Ihmiset siis auttavat aktiivisesti onnettomuuksien hetkellä, mutta katastrofimyytit tyypillisesti vähättelevät kansalaisten roolia kriiseissä. Tällä voi olla haitallisia seurauksia. Usein onnettomuuksissa vie aikansa ennen kuin virallinen pelastustyö saadaan käytännössä toimimaan. Saattaakin käydä niin, että kun pelastajat pääsevät paikalle, ovat onnettomuudesta selvinneet ja sivulliset

ehtineet tehdä jo merkittävän työn uhrien auttamisessa. Tästä ei kuitenkaan välttämättä juurikaan uutisoida, koska media on kiinnostuneempi mahdollisista ryöstöistä, pahoinpitelyistä ja muista ongelmista kuin vapaaehtoisten pelastustoiminnasta. Tämä osaltaan ylläpitää katastrofimyytien voimaa sen sijaan, että ihmisten keskinäinen hyvyys pääsisi esiin. Lisäksi myös moni pelastustöihin osallistuvista viranomaisista saattaa itsekin uskoa paniikkimyyttiin ja ryöstelyyn, mikä voi vaikuttaa viranomaisten toimintaan. Kokonaisuudessaan koulutautuminen pelastus- ja järjestyksenvalvontatehtäviin kuitenkin näyttää vähentävän uskomista myytteihin, ja moni viranomainen luottaa kansalaisten kykyyn toimia järkevästi.

On tietysti hyviä perusteluja sille, ettei kansalaisia haluta rohkaista hoitamaan pelastustehtäviä liian aktiivisesti, saati leikkimään sankaria, sillä auttamaan tungeksivat vapaaehtoiset voivat olla pelastustöiden kannalta myös haitaksi. Mutta koska ihmiset haluavat auttaa, ei auttamishalua olisi syytä sivuuttaa, vaan se olisi pyrittävä hyödyntämään tehokkaasti. Auttamisinto voi kohdistua myös omaa lähialuetta kauemmaksi. Venäjän hyökättyä Ukrainaankin alkoi suoranainen auttamisen tulva, kun kansalaiset lahjoittivat esimerkiksi vaatteita Ukrainaan vietäväksi. Tästä syntyi kuitenkin ongelmia, sillä tavaroiden toimittaminen perille ei ole aivan helppoa eivätkä ihmiset katastrofinkaan keskellä tarvitse mitä tahansa. Pitkään kriisityötä tehneet avustusjärjestöt ja myös sisäministeriö muistuttivat, että yleensä paras tapa auttaa on rahalahjoitus. Avustusjärjestöjen kautta apu löytää pe-

rille keskitetysti, ja järjestöillä on kokemusta kriiseistä sekä toimivat hankintaketjut. Ne myös pystyvät parhaiten arvioimaan, millaista apua kriisin keskellä kipeimmin tarvitaan.

Kriisitilanteissa tarpeeseen tuleva luottamus ei rakennu vain naapureiden kesken vaan paljon laajemmin. Osa sosiaalisiin verkostoihin liittyvää luottamusta on luottamus viranomaisiin. Korona-aikana suomalaiset tuntuivat noudattavan viranomaisohjeita varsin kuu-
liaisesti, huolehtivat rokotusten ottamisesta ja pitivät fyysistä etäisyyttä. Koronakriisin alkuvaiheessa suomalaisten usko demokratian toimivuuteen sekä luottamus hallitukseen ja eduskuntaan vahvistuivat voimakkaasti ja suomalaiset kokivat tarpeelliseksi, että koronan tuomaa uhkaa torjutaan yhdessä. Kansainvälisten kriisien yhteydessä voimakas ryhmittyminen oman maan johtajien tueksi onkin yleistä: puhutaan *rally 'round the flag* -ilmiöstä, lipun ympärille kokoontumisesta. Suomessa suuri osa kansalaisista oli jo ennen koronaa valmiiksi niin sanotusti lipun tuntumassa ja luotti instituutioihin myös korona-aikana.

Kun viranomaiset ajatellaan reiluiksi ja heidän koetaan vahvistavan yhteisöä, luottamus kasvaa ja kansalaisten halukkuus varautua ja ottaa ohjeita vastaan paranee. Kaikissa maissa luottamus viranomaisiin ei ole yhtä suurta, ja väliä on myös sillä, miten kansalaisia ohjataan. Jos luottamus viranomaisiin on vähäistä, kansalaiset jättävät viranomaisten ohjeet helposti huomioimatta. Kriiseihin erikoistunut toimittaja ja kirjailija Amanda Ripley totesi korona-aikaan, että sanoilla on merkitystä: ”Yhdysvalta-

laiset tekevät merkittäviä asioita, kun heitä pyydetään, mutta he eivät pidä siitä, että heitä pakotetaan.” Rippleyn mukaan kriisien kohdalla kansalaisille annettavien ohjeiden on oltava ymmärrettäviä ja oikeudenmukaisia, ja niiden on sallittava jonkin verran itsemääräämisoikeutta. Koronapandemian aikaan poliitikkojen ja viranomaisten viestintä oli Yhdysvalloissa usein epätarkkaa ja epä johdonmukaista, ja tilanne lienee ollut samanlainen myös monissa muissa maissa.

Toisaalta kiinnostavaa on se, että vahva luottamus viranomaisiin ei välttämättä johda automaattisesti kansalaisten hyvään varautumiseen, vaan myös päinvastainen yhteys on mahdollinen. Viranomaisluottamus voi näkyä nimenomaan ihmisten heikompana varautumisena: jos esimerkiksi rakennetaan tulvasuojuksia, kansalaiset eivät pidä tulvia yhtä todennäköisinä, ja näin heidän halukkuutensa varautua tulviin heikkenee. Esimerkiksi Suomessa tehtyjen kyselyiden perusteella kaupungeissa asuvat luottavat viranomaisten varautumiseen keskimäärin maalla asuvia enemmän, ja tämä luottamus saattaa osaltaan selittää sitä, että kaupunkilaisten varautumistaso on maalaisia heikompi. Kokonaisuuden kannalta kansalaisten luottamus yhteiskuntaan ja sen institutioihin on joka tapauksessa yhteiskunnan kriisinkestävyydelle keskeistä.

Kriisin varalta on syytä olla säilykkeitä ja paristoradio, mutta yhtä tärkeää on tuntea naapurinsa.

Arkea voivat hankaloittaa niin globaalit kriisit kuin myrskyt tai vesijärjestelmän ongelmatkin. Poikkeustilanteissa kansalaisten oma neuvokkuus on valttia siinä missä yhteiskunnan huoltovarmuuskin. Entä kuinka eliittipaniikki ja katastrofimyytit voivat vaikeuttaa pelastustoimia?

Pahan päivän varalle antaa parhaat varautumisvinkit, kertoo kaiken olennaisen huoltovarmuustyöstä sekä muistuttaa, että hädän hetkellä ihmisten väliset suhteet nousevat arvoon arvaamattomaan.

Tietokirjailija Mari Koistinen yhdistää taidokkaasti yhteiskunnalliset teemat kansalaisten ja kuluttajien arkeen.

Kannen kuva: Matti Pikkujämsä | Ulkoasu: Eevaliina Rusanen

9 789520 455859

www.tammi.fi

39.2

ISBN 978-952-04-5585-9